

TECELLÎ DÎVÂNÎ'NDA ATEŞ MAZMUNU*

*Nesibe YAZGAN USLU***

ÖZET

Ateş, hava, su ve toprakla birlikte yaratılışın dört unsurundan biridir. “Anâsır-ı erbaa” denen bu dört unsur, İlk Çağ Yunan felsefesi ile Orta Çağ Hristiyan ve İslam felsefelerinde doğal varlıkların ilkesi olarak kabul edilmiştir. “Anâsır-ı erbaa”dan biri olması ve yok edici özelliğe sahip olması yönüyle ateş, her dönemde insanoğlunun ilgisini çekmiştir. İnsanoğlu için hem korkulan hem de gücünden yararlanmak istenilen gizemli bir gücü simgeleyen ateş, uygarlık tarihine yön vermiş ve insanlığı pek çok noktada etkilemiştir.

Tarihsel ve toplumsal olarak tüm kültürlerde ateşe derin anlamlar yüklenmiştir. Kaynağını yaşamdan ve insandan alan sanat, insana ve yaşama dair her kavramı kendine malzeme edinmiştir. İşte bu malzemelerden biri de ateştir. Pek çok şair, eserlerinde ateş temini kullanmıştır. Ateş temi, Türk edebiyatının önemli bir halkasını oluşturan Divan şiirinde de sıklıkla kullanmıştır ve zamanla bir mazmun hüviyetine bürünerek klasik Türk şiirinin çok kullanılan, önemli mazmunlarından biri hâline gelmiştir.

Klasik Türk edebiyatında ateş kavramının kullanıldığı yerlere bakıldığında mısra-ı bercesteler, ateş gazelleri, ateşe dair renkli imajlar ve kelime oyunları karşımıza çıkmaktadır. Özellikle Sebk-i Hindî şairleri ateş mazmununu orijinal bir şekilde kullanmışlardır. 17. yüzyılda yaşamış ve Sebk-i Hindî üslubunu benimsemiş bir şair olan Tecellî de şiirlerinde bu mazmunu başarılı bir şekilde kullanmıştır. Bu çalışmada genel olarak mazmun kavramı ele alınarak, ateş mazmununa değinilecek ve bu mazmunun Tecellî Divanı'ndaki kullanımı incelenecektir.

Anahtar Kelimeler: Ateş, mazmun, ateş mazmunu, Sebk-i Hindî, Tecellî, Tecellî Divanı.

* Bu makale Crosscheck sistemi tarafından taranmış ve bu sistem sonuçlarına göre orijinal bir makale olduğu tespit edilmiştir.

** Okt. El-mek: İstanbul Şişli Meslek Yüksekokulu, El-mek: nes yazgan@gmail.com

THE FIRE POETIC THEME IN TECELLİ'S DIWAN

ABSTRACT

Fire is one of the four elements of creation with air, water and soil. These four elements, called "Anâsır-ı erbaa" have been accepted as a principles of nature heritage in ancient Greek philosophy and Christian and Islamic philosophy of Middle Ages. Fire has attracted the interest of mankind, becoming one of the "Anâsır-ı erbaa" and having a characteristic of destroying property. Fire, which has symbolize the mysterious power that was feared by mankind and desired to take of advantage this power, has give direction to history and has influenced the uman civilization in many points.

Fire has an important position in all cultures due to its historical and social importance. Art, concerning of live and people, has give importance every material about people and life. Fire is one the materials. Many poets have used theme of fire in their works. . The fire theme is an oft-used notion which used by Diwan poets. Moreover this notion has become an important poetic theme of classical Turkish literary.

When considered using fire poetic theme in classical Turkish literary that is seen misra-ı bercestes, fire ghazals, colourful images about fire and word games. Especially Sebki Hindî's poets have used fire poetic theme successfully. Tecellî, who lived in 17th century an Ottoman Diwan poem and internalized Sebki Hindî, used fire poetic theme successfully, too. In this work examines fire poetic theme and researches using fire poetic theme in Tecellî's Diwan.

STRUCTURED ABSTRACT

Poetic theme (mazmun) is derived from the root of "zımn" in Arabic language that means to inner part of the object and it has various meanings. Although there are different opinions about definitions and constraints of poetic theme, usage of poetic theme has been accepted as a talent in Turkish literature. The concept of fire, having deep meanings in all cultures, has turned into a poetic theme and became one of the oftused poetic theme in Turkish literature. The fire poetic theme, especially used by Sebki Hindî poets, has affected Tecelli, who has influenced Sebki Hindî. Tecelli, who has a mesnevi called *Gülendâm u Küeyt* (*Risâle-i Râz*) and diwan, lived in Balkans in 17th century. In this study has been informed fire poetic theme based on the concept of poetic theme and usage areas of Tecelli's Diwan have been examined.

In Turkish literature fire creates specific semantic word. Some states constructing this semantic word can be categorize like these: Fire shows love suffer of lover and fire of love burns lover. Although lover always sheds tears to extinguish the fire, lover can not extinguish the fire. Fire uses with candle and burning fire of love is like smoldered candle. Girlfriend's cheeks, lips and wine are fire due to the color so they are burnings.

Turkish Studies

International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 10/ 12 Summer 2015

In this study, which was used thematic classification technique from qualitative research, has been made some points about usage of fire poetic theme in Tecelli's Diwan. There are 10300 words in Tecelli's Diwan. Fire poetic theme and related world about this is used 44 times. Fire world has emerged, comprising number of words related to fire.

Fire has been discussed in various way in Tecelli's Diwan. Fire has been used as a metaphor and it has created the elements of redif of indepented gazel. 42. gazel of Tecelli's Diwan commences with fire poetic theme and in this ode the concepts of flower, tornado, tree and love are used as a fire. In ode's first couplet lover's wounded hearth is envisioned as a fire flower like flame of fire garden. In the second couplet of the ode, lover's sigh of wind is likened to a fiery tornado. In the third couplet fire is likened to tree. In the fourth couple of ode, lover is likened newt and it is refered to an event that newt's life in fire. In the last couplet, which is the most sparkling one, the art of exclamation is used; wine is likened to night and the morning, waking up after a drunken night, is likened to the edge of the fire. In last couplet assemblies, called "ıyş u ışret", is explained. Assemblies, which is one of the important element in classic poetry, are musical meetings that poets come together for read poems and enjoy. Wine, which is used in both figurative and real meaning in classic poetry, is likened many elements according to imagination. In this ode Tecelli likens wine to night and also the morning of the wine drunk night likens to the edge of fire. Wine concept in the classical poetry, differs according to anyone spirit. Therefore couplets about the wine can be interpreted in different ways. This situation is valid for this couplet. Night is a time of heightened the feelings of loneliness, in this time period people appeal to wine. It is known by everybody that temperature at night reduces due to lack of sun and people's heating requirements increase. When considering the effects of wine material and spiritual sense, it can be said that wine eliminates the chiliness of night. The traces of drunkenness slowly eraesed in the morning due to the reduction of alcohol and reference to this situation Tecelli likens himself to night and morning likens to edge of fire. Night is burning and comes from fire with wine, ıyş morning is in the edge of fire, it is not as burning as fire but partialty there are some burning properties. The relationship between wine and fire is also concerned with the opinion that alcohol is forbidden in Islam. According to Islamic belief that sinners will go to the hell and hell consist of fire. With reference to this belief poets likens ıyş morning to edge of fire. People is in the edge of fire at the morning that is drunk. This couplet, which has deep meanings, shows both the multi level construction of couplet in Turkish literature and exemplifies the different usage of fire poetic theme.

Text, which is produced with the help of the disiplinary such as religion, history, politics, folks, philisopohy, pyschology and sociology and a has multi level construction, is open to different readings. On the basis of this, in this study is given historical, social and pyschological information about fire, mentioned usage of fire poetic theme in classic Turkish literature and Tecelli Diwan reading has been made on the axis of fire poetic theme based on the concept of poetic theme.

Tecelli's frequent use of fire poetic theme is not accident that he is effected by Sebk-i Hindi. Red and fire, which is very important in Sebk-i

Turkish Studies

International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 10/12 Summer 2015

Hindi poetry, come into prominence naturally in Tecelli's poems and Tecelli has used successfully red in poetry directly or indirectly. It has been confirmed that Tecelli, who shows big effort to create fantasy world and partially achieves, creates his own poetry language, discussing fire of love and using fire as a liet motif.

Key Words: Fire, poetic theme, fire poetic theme, Sebk-i Hindî, Tecelli, Tecelli's Diwan.

Mazmun Kavramı

Klasik Türk edebiyatında mazmun kullanmak bir hüner kabul edilmiştir (Durkaya, 2013). Ancak mazmunun tanımı ve sınırları hakkında çok farklı fikirler ileri sürülmüştür (Donuk, 2012). Mazmun sözcüğü Arapça'da "bir nesnenin içi, iç kısmı" anlamına gelen zımn kökünden türemiştir ve çeşitli anlamlara gelmektedir: 1. Henüz babanın sülbünde olan zürriyet (Asım, 1305); 2. Hamile devenin karnında bulunan, henüz doğmamış yavru (Menzur, 1994); 3. Ödenmemiş, ödenmesi lazım gelen şey (Salahî, 1313). Sözlük karşılığı bu şekilde olan mazmun sözcüğü, edebî terim olarak ise şu anlamları içerir: 1. Nükteli, cınaslı, sanatlı ince söz (Sami, 1978); 2. Hakiki mânâ, ana fikir (Naci, 1996) ; 3. Mefhum, mana, anlaşılan şey (Devellioğlu, 2005); 4. Bir söz ve ibâreden çıkarılan gizli mana, zımnın söylenmiş misal (Çavuşoğlu, 1984).

Semantik olarak, yukarıda belirtilen karşılıkları içeren mazmun terimi klasik edebiyat bağlamında sınırları hâlen kesin çizgilerle belirlenememiş bir kavramdır. Ömer Faruk Akün, Mehmed Çavuşoğlu, Sebahat Deniz, Ağâh Sırrı Levend, Mine Mengi, Orhan Okay, Ahmet Talat Onay, İskender Pala, Şahin Uçar gibi araştırmacıların mazmunun tanımı ve sınırlarının belirlenmesiyle ilgili farklı görüşlerde olduğu görülmektedir (Akün, 1994, s.421-424; Çavuşoğlu, 1984, s.189; Deniz, 2008, s.207; Levend, 1980, s.7-8; Mengi, 2000, s.49; Okay, 1983/3, s.43-45; Onay, 1992, s.LX; Pala, 1999, s.10-11; Uçar, 1993'ten ayırması, s.3). Ancak araştırmacıların -bazı fikir ayrılıkları var olsa da- şiirlerdeki mazmunların bulunmasının bilgi birikimi gerektirdiği konusunda hemfikir olmaları dikkat çekicidir.

Ateşe Dair İnançlar, Ateş Mazmunu ve Klasik Türk Edebiyatındaki Kullanımları:

Ateş, hava, su ve toprakla birlikte yaratılışın dört unsurundan biridir. Tarihsel ve toplumsal olarak tüm kültürlerde ateşe derin anlamlar yüklenmiştir. İlk insanların ateş ilhamını güneşin yakıcı sıcaklığı, yıldırımlar, yanardağlar veya yangınlardan aldığı düşünülür. Ateşin menşei hakkında pek çok efsane mevcuttur. "Birbirinden hayli farklı olan bu efsanelere göre ateş kahraman bir kimse tarafından yeryüzüne getirilmiştir. Ateşi insanlara veren tanrılardır yahut insanlar onu tanrılardan çalmıştır. Ateşin kendisi tanrı veya tanrıçadır yahut da tanrının gücünü gösteren bir işarettir. Ateş kendisine mahsus ruhu olan bir varlıktır. O bir devdir veya Helios adlı güneş devinin yeryüzüne inmiş, evcilleştirilmiş yavrusu olan bir devdir. Bütün bu efsanelerde ortak nokta, ateşte insanüstü bir mahiyet ve özellik görülmesidir" (Tanyu, 1991, s.52).

Toplumlar ve dinler tarihine bakıldığında ateşle ilgili pek çok inancın ve ritüelin var olduğu görülür. Özellikle Hint ve İran inançlarında ateşe kudsîyet atfedilmiştir. Bu inanç sistemlerinde ateş ilahî bir varlık olarak kabul edilmiştir. Örneğin, Agni, Hindistan'daki; Atar, İran'daki ateş ilahıdır. Özellikle Mecûsilik'te ateş kültünün önemi büyüktür. Eski İran'da, içinde kutsal ateşin yandığı âteşkede denilen tapınaklar vardır. Eski Mısır inanç sistemine bakıldığında ateşin hem ölüm ötesi ceza unsuru hem de temizleyici olarak kabul edildiği görülür. Eski Mısır'daki bu inanca Bâbil mitolojisinde de rastlanır. Eski Yunan mitolojisine göre de Zeus, insanları cezalandırmak için onlardan ateşi almış; ancak Prometheus onu çalıp insanlara geri vermiş ve bu yüzden ateş tanrısı

Turkish Studies

International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 10/ 12 Summer 2015

olarak tanınmıştır. Eski Yunan ve İran inançlarına bakıldığında bu iki kültür arasında ateş inancıyla ilgili benzer algılayışların olduğu dikkat çeker (Tanyu, 1991, s.52).

Hristiyanlık, Musevilik ve İslamiyet'te ateş tanrısının ya da kültünün olmadığı görülür. Ancak bu dinlerde de geçmiş inançların etkisiyle oluşmuş bazı deyimler ve uygulamalar vardır. Tevrat'ta ateş, tecellîyi ifade etmek için kullanılan bir terimdir. Hz. Mûsâ'nın Sînâ Dağı'nda ateşle olan imtihanı Tevrat'ta sık sık anlatılır ve buna bağlı olarak zamanla bazı Yahudi âyinlerinde ateşin kullanıldığı ve sembolik bir anlam kazandığı görülür. Hristiyanlıkta ateş genel olarak uhrevî konularda kullanılan mecazî bir anlatım unsurudur. İslamiyet'e bakıldığında ise ateş kültüne delalet edebilecek herhangi bir ifade yoktur. Kur'an-ı Kerîm'de Hz. Mûsâ'nın Sina Dağı'nda ve Horeb'de ateş bahsinde yaşadıkları ayrıntılı olarak anlatılmakta ancak burada ateş, vahye muhatap olmak için bir vesile olarak kabul edilmektedir. Tevrat ise bu hadiseyi Tanrı'nın ateşte tecellisi olarak yorumlar. Hadislerde ateş genellikle cehennemi ifade etmek üzere, bazen de azap anlamında kullanılmış ve nâr sözcüğüyle "ashâbü'n-nâr", "ehlü'n-nâr", "azâbü'n-nâr" ve "ebvâbü'n-nâr" gibi deyimler ortaya çıkmıştır (Tanyu, 1991, s.52).

Dinler ve inançlar tarihinde bu derece öneme sahip olan ateş kavramı psikanalizde de derin bir önemi haizdir. Gaston Bachelard "Ateşin Psikanalizi" adlı çalışmasında ateşin bilinçaltı karşılıklarını Batı mitolojisinden hareketle açıklamaya çalışır. Çalışmasının "Ateş ve Hayal" başlıklı bölümünde ateşi temaşa etmenin felsefî düşünceye açılan bir kapı olduğunu vurgular ve ateş karşısında oturan çocuğun ister istemez *Düşünen Adam* duruşu aldığına dikkat çeker (Bachelard, 1995, s.20). Burada özellikle çocuğa vurgu yapılması önemlidir. Çünkü çocuk zihni, her türlü önyargıdan uzak dipsiz bir evrendir. Yazar, buradan hareketle ateşin insanı düşünmeye yönelttiği gerçeğine dikkati çeker.

Bachelard'ın hayal-ateş bahsindeki düşüncelerine paralel olarak İskender Pala'nın şu ifadeleri de ateş kavramı için önemlidir: "Evrenin kurucu unsuru olmak, ateşe düşüncenin de bir unsuru olmak hakkını veriyor, belki hayal için seçme unsuru olma ayrıcalığını kazandırıyor. Çünkü 'ateş hayali'nde her şeyi açıklamak mümkün ve ateş hayali kurmak bir ayrıcalıktır. Ancak o zaman, yavaş değişen şeyler hayatla, hızlı değişen şeyler ateşle izah edilebilir ve mümkün kılınabilir. Bu yüzden ateş üstün bir varlıktır" (Pala, 2008, s.244).

Anâsır-ı erbaadan olan ateş; hava, su ve toprakla birlikte varlık âleminin dört temel ögesidir. Bu dört ögenin, insanların karakter ve mizaçlarına hâkim olduğu düşünülür. Buna göre ateşin tabiatı sıcaklık, suyun yaşlık, havanın soğukluk ve toprağın da kuruluştur (Pala, 2005, s.23).

"Öyle ki ânâsır-ı erbaanın diğer üç ögesi ateşe karşı cephe almak zorunda kalmış, onunla baş edebilmek için adeta aralarında ittifak kurmuş, alevleri yok etme savaşında âdeta birbirinin yardımına koşuyorlar. Şansını ilk deneyen su oluyor; başaramazsa yanışın oksijenini yok etmek için hava imdada koşuyor; daha mı olmadı, bütün varlığı ve bedeninin son zerresine kadar toprak onun üzerine atılıyor. Buna rağmen teker teker geldiklerinde ateş hepsini hükmü altına alabiliyor. Sözelimi toprağı kendine yurt edinmiş durumdadır; onun kucağında beslenip büyür. Hava onun itaatkâr bineğidir ve rüzgârlar elindeki kamçısıdır, onlarla hükmeder. Bu yüzden daima havaya yaranmaya çalışır, her daim yolunca gider. Suyu mesafeli duruşu ise biraz onu kıskanmasından, biraz da kendine rakip gibi görmesindendir" (Pala, 2005, s.244).

Dinleri, inançları, kültürleri ve psikanalizi bu denli etkilemiş olan ateşin, hayatın aynası olan edebiyatı etkilememesi düşünülemez. Türk edebiyatında ve dünya edebiyatında ateşin sayısız esere konu olduğu, pek çok benzetmede kullanıldığı bilinmektedir. Klasik Türk edebiyatı bağlamında ise ateş, öncelikle âşığın içinde bulunduğu aşk ıstırapıdır. Âşığın sevgilisine duyduğu özlem ve hasret kendini ateş şeklinde gösterir ve âşığı yakar. Âşık bu ateşi söndürmek için daima gözyaşı döker; ancak ateş sönmez. Ateş, bazen mumla birlikte kullanılır ve âşığın aşk ateşiyle

yanması hâli, için için yanan bir muma benzetilir. Sevgilinin yanağı ve dudağı rengi dolayısıyla bir ateştir, bu nedenle yakıcıdır. Şarap da rengi dolayısıyla âteş-i seylâledir (Pala, 2005, s.41).

Klasik edebiyatta ateş, lale ile birlikte kullanılınca dağlama özelliğiyle kendini gösterir. Çünkü lalenin bağrındaki dağ, sevgilinin yanağından dolayı ortaya çıkmıştır. Ateş, cehennemdeki nârdır ve onda nur özelliği de vardır. Zira ateş, yakma özelliğinin yanı sıra aydınlatma özelliğine de sahiptir. Ateş, Nemrud'un Hz. İbrahim'i ateşe atması ve Sînâ Dağı'nda Hz. Musa'nın yaşadığı hadise sebebiyle de şiirlerde sık sık telmih unsuru olarak kullanılır. Ateşle ilgili en dikkat çekici kullanımlardan biri de semenderdir. Semender ateşte yaşadığına inanılan efsanevî bir yaratıktır. Âşık, aşk ateşinde yaşadığı için kendini çoğu kez semendere benzetir.

Tecellî Kimdir?

Tecellî 17. yüzyılda yaşamış divan sahibi bir şairdir. Hakkında pek fazla bilgi bulunmayan Tecellî'nin asıl adı kaynakların çoğunda Zülfikâr, Osmanlı Müellifleri'nde ise Abdülkadir şeklinde kayıtlıdır (Ayvansarayî, 1985, s.166; Belig, 1985, s.49; Safâyî, 2005, s.114). Mehmed Nail Tuman ise şairin adını Abdülkadir Zülfikâr olarak tespit etmiştir (Tuman, 2001, s.126-127).

İncelenen kaynaklarda doğum yeri tam olarak bilinmeyen şairin Balkan topraklarında yaşadığı ve Prizrenli olduğu konusunda fikir birliği mevcuttur. (Ayvansarayî, 1985, s.166; Belig, 1985, s.49; Safâyî, 2005, s.114). Tecellî Dîvânı'yla ilgili çalışma yapan Sabahat Deniz, Gülendâm ü Küeyt adlı eserinden yola çıkarak şairin 1620-1621 yılında doğmuş olabileceğini ifade eder (Deniz, 2005, s.16).

Tecellî'nin hayatı hakkındaki en ayrıntılı bilgiler Safâyî Tezkîresi'nde mevcuttur. Safâyî, Tecellî hakkında şu bilgileri verir: *"Nâmı Zülfikâr'dır. Rumeli'nde vâkî Pirizren nâm kasaba-i meşhûrdan zuhûr etmiştir. Evâil-i hâlinde tahsil-i maarif edip dîvân-ı sultânî kâtipleri silkine sâlik olup şi'r ü inşâyâ heves ve fenn-i târihe dest-res bulup târih-şinâslıkta tahsil-i bedia edip hoş-sohbet olmakla bazı vezirin mazhar-ı kirîşme-i iltifatı olup ahd-i Sultan Süleyman Hân-ı Sâni'de vezir-i azam olan Tekfurdağlı Mustafa Paşa nam vezirin hemdem ü hem-celisi ve mahrem-i kâselisi olmağın dîvân-ı bülend-eyvân-ı Süleymânî'de piyade mukabeleciliği ile ser-efrâz olmuştur. Asrın şuarâsındandır. Müretteb-i dîvân-ı belâgat unvanı vardır. Bin yüz senesinde Ordu-yı Hümâyûn Sofya sahrasında meks üze iken fezâ-yı ademe irtihâl etmiştir"* (Safâyî, 2005, s.114).

Bu kaynaktan ve diğer kaynaklardan edinilen bilgilere göre Tecellî'nin günümüze ulaşan iki eseri mevcuttur. Bunlar, "Gülendâm u Küeyt (Risâle-i Râz)" adlı mesnevîsi ve "Dîvân"ıdır. Özellikle Dîvân'ı, Tecellî'nin edebî şahsiyetini gösteren en önemli kaynaktır.

Tecellî Dîvânı

Tecellî Dîvânı müretteb bir divandır ve iki kısımdan oluşur. Dîvân'ın ikinci kısmı noktasız şiirlerden oluşmaktadır. Tecellî Dîvânı'nın birinci kısmında 1 mesnevi, 6 kaside, 2'si kıta 3'ü nazm olmak üzere 5 medhiye, 109 gazel, 13'ü kıta 4'ü nazm olmak üzere 17 tarih; Dîvân'ın noktasız harflerden oluşan ikinci kısmında ise 32 gazel ve her gazelin altında bir dübeyt, ayrıca 36 dübeyt, 14 matla yer almaktadır. Dîvân'ın sonunda ise 1 pür-nukat beyit vardır. Dîvân'da toplam 1 mesnevi, 6 kaside, 16 kıta, 7 nazm, 141 gazel, 68 dübeyt, 15 matla olmak üzere 254 manzume mevcuttur (Deniz, 2005, s.30).

Tecellî'nin Edebî Şahsiyeti

Tecellî, Sebk-i Hindî etkisinde kalmış bir şairdir. Sebk-i Hindî, zincirleme tamlamalarla ortaya konan girift ve mücerret hayaller, anlamda derinlik, soyut ve somut kavramlar arasında ilgi, mana hâkimiyeti, fazla sözden kaçınmak, ifade orijinalliyi, alışılmamış benzetme ve mazmunları

kullanma, hayallerde incelik, insan ruhunun çirpınırları ve tasavvufun bunlarla kaynaşması esasına dayanan bir üslup özelliğidir (Deniz, 2006, s.93).

Sebk-i Hindî tarzını benimseyen şairlerde kırmızı rengin ve ateş mazmununun sık kullanıldığı görülür. Türk edebiyatının en güzel gazellerinden olan Şeyh Galib'in *âteş* redifli gazeli Sebk-i Hindî şairlerinde görülen kırmızı renk ve ateş kullanımına çok iyi bir örnektir (Gâlib, 1994, s.327). Tecellî Dîvânı incelendiğinde Tecellî'nin ateşle ilgili kullanımlara verdiği önem açıkça görülecektir. Tecellî'nin seçtiği mahlasla ateş arasında bir bağlantı bulunduğu da muhakkaktır. Ancak tüm bu ilişkileri kavrayabilmek için önce mazmun ve ateş kavramı üzerinde durulmalıdır.

Tecellî Dîvânında Ateş Mazmununun Kullanımı

Tecellî Dîvânında toplam 10300 kelime bulunmaktadır. Dîvân'ın ilk bölümünde 7356 kelime, noktasız şiirlerden oluşan ikinci bölümünde ise 2744 kelime mevcuttur. Bu kelime dağarcığı içinde âteş, âteşkede, nâr ve âteşin sözcükleriyle ilgili kullanımların sayısı 44'tür. Ateşle ilgili olmaları yönüyle alev, şûle, şerer, pertev gibi ifadeler de bu kelime hesabının içine katılırsa karşımıza yüzlerce kelimedenden oluşan bir ateş dünyası çıkar.

Klasik şairlerin ateş imgesini kullandığı şiirler büyük ölçüde ızdırapla ilgilidir. ızdırabın kaynağına ise genel olarak üç şekilde rastlanır: Şairlerin hayatlarında başlarından geçen acı olaylar sonucunda yaşadıkları ızdırap; Sebk-i Hindî'nin tesiriyle bu akımın bir teması olarak kullanılan ızdırap ve aşk sonucu çekilen ızdırap (Ercan 2013, 1413-1440; Demirel 2000, 65-89). Bir Sebk-i Hindî şairi olan Tecellî'de de durum bu şekildedir.

Âteş - Âteşin İlişkisi:

Âteşin sözcüğü "canlı, renkli, ateşten, ateş renginde" anlamlarına gelen Farsça bir sıfattır. Bu sıfatın Tecellî Dîvânı'nda K.1/8; K.3/8; K.6/20; G.1/6; G.7/5; G.18/2; G.21/1; G.24/3; G.30/3; G/2; G.34/2; G.44/4; G.56/2; G.69/2; G.72/1; G.75/5; G.79/5; G.88/2; G.102/5'te olmak üzere toplam 19 farklı şiirde geçtiği görülmektedir (Deniz, 2005).

Tecellî, geleneğe uygun olarak âteşin sözcüğünü renk, ateş ve canlı olma hâli anlamlarında kullanmıştır. Özellikle lale ve nergis gibi çiçeklerin âteşin sözcüğüyle ifade edildiği beyitler dikkate değerdir. Ateş ve lâlâ arasındaki ilişki sıklıkla vurgulanmış, lalenin rengini ateşten aldığı ve ortasındaki dağın ateş sebebiyle ortaya çıktığı belirtilmiştir. Tecellî, lalenin ortasındaki yara olan dağ ile ateşle dağlama yöntemi arasında ilgi kurmuş ve bununla ilgili, geleneğe uygun olarak söz oyunları yapmıştır:

Dil-i pür-zahm-ı âteşinümdür

Lâlâ-i dâğdârdan maksûd (G.30/2) (Deniz, 2005).

(Ortası yanık lale ile anlatılmak istenen, yakıcı yaralarla dolu gönlümdür.)

Tecellî örneklenen beyitte yaralı gönlünü, ortası yanık bir tür laleye benzetmiştir. Bazı lale türlerinin ortası siyah ve deliktir. Şâir gönlünü bu yaralı laleye benzetmiştir. Çünkü sevgili ona eziyet etmekte yüreğini dağlamaktadır, bu sebeple onun gönlünde tıpkı lalenin ortasındaki yara gibi yaralar açılmaktadır.

Âteşin ve lale sözcüğü arasında benzetmeli kullanımın yer aldığı beyitler arasında dikkati çekenlerden biri de şudur:

Turkish Studies

International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 10/12 Summer 2015

Gonce-i âteşin lâle imiş

Micmer-efrûz-ı bî-duhânı bahâr (K.1/8) (Deniz, 2005).

(Baharın dumansız buhurdanını tutuşturan kor, ateş gibi kırmızı renkli lalenin tomurcuğudur.)

Alıntılanan beyitte lalenin yine, kırmızı rengi dolayısıyla âteşin sıfatıyla nitelendiği ve benzetmeli unsur olarak kullanıldığı görülmektedir.

Âteş-Semender

Semender, ateşte yaşadığına inanılan efsanevî bir yaratıktır. Semenderin, bir kuş ya da kertenkele cinsi olduğu düşünülür. Kimilerine göre ise kuyruklu bir hayvandır. Hindistan'daki Mecûsilerin devamlı yaktıkları ateşin hararetinin artmasıyla içinde semender denilen kanatlı bir böcek hâsıl olduğuna dair bir inanış da mevcuttur. Klasik şiirde semender daha çok âşıkla benzetmeli olarak kullanılmaktadır. Tecellî'de semender sözcüğüne 3 beyitte rastlanmaktadır. Bu beyitler şu şekildedir:

Âteşkede-bâz iken semender

Murg-ı nâgam âşiyân olur gül (K.2/9) (Deniz, 2005).

(Semender, ateşe tapanların mabedinde oynarken, gül de nağmeler söyleyen kuşa yuva olur.)

Bu beyitte Hindistan'da bulunan Mecûsilerin Âteşkede'de yaktıkları ve hiç söndürmedikleri ateşte yaşayan semender inancına telmih vardır. Şair, sadece bu olayı anlatmamış klasik edebiyatın en büyük aşklarından gül ve bülbülün aşkına da değinerek benzetmeli unsurlar aracılığıyla kesîf ve güzel bir beyit ortaya çıkarmıştır. Az kelimeyle yoğun imajlar yakalayabilmesi Tecellî'deki Sebki Hindî etkisini gösteren önemli bir özelliktir.

Gül-i tâbende-i gülzâra yakın oldukça

Düşer âteşlere mânend-i semender sümbül (K.4/4) (Deniz, 2005).

(Sümbül, çiçek bahçesinin en göz alıcı çiçeği güle yakın oldukça semender gibi ateşlere düşer.)

Bu beyitte şair bahçedeki gülün ve sümbülün birbirine olan yakınlığından bahsediyor ve sümbülün güle yakın olmak için daha da çok kez semender gibi ateşlere düşeceğini vurguluyor. Burada sümbül ateşte yaşayan semendere benzetilmiştir. Ayrıca sümbülün güle yakın olmak için ateşlere düşmesi ifadesinde gülün renk bakımından ateşe benzetildiği görülür. Tecellî, bu beytinde yine iç içe geçmiş hayaller ve imajlar aracılığıyla başarılı sayılabilecek bir şiir atmosferi yaratmıştır.

Hele şimdi semenderâne benüm

Nev-bahârum şerâr-ı âteşdür (G.42/4) (Deniz, 2005).

(Şimdi ben semender gibi ateş içinde yaşamaktayım; ateş kıvılcımları ise benim ilkbaharımdır.)

Alıntılanan bu beyitte Tecellî yine kendisi ve semender arasında benzerlik kurmakta, kendisini semendere benzetmektedir. Daha önceki iki beyitteki gibi yoğun hayaller içermeyen bu beyit, dil açısından daha sadedir ve Sebki Hindî'nin tüm özelliklerini taşımamaktadır.

Turkish Studies

International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 10/12 Summer 2015

Âteş Gazeli:

Tecellî, Dîvân'ının 42. gazelinde âteş redifini kullanmış ve ateşle ilgili müstakil bir gazel yazmıştır. Tecellî'nin şiir dünyasını ve Dîvân'ında yer alan ateşle ilgili kullanımları yansıtmaları açısından bu gazelin tamamı incelenecektir:

Dâğ-ı sînem bahâr-ı âteşdür
Şûle-i lâlezâr-ı âteşdür

Sûzîş-i germî-i semûm gibi
Bâd-ı âhum medâr-ı âteşdür

Nukl-i bezm-i şarâb-hâne-i dey
Nev-bahârum şerâr-ı âteşdür

Ey Tecellî mey-i şebâne ile
Subh-ı ıyşum kenâr-ı âteşdür (G.42) (Deniz, 2005).

Tamamı alıntılanan bu gazelin tüm beyitlerinde ateşin çeşitli unsurlarla benzetmeli olarak kullanıldığı görülmektedir. Tüm beyitlerde ateş konusu işlendiği için gazel yek-âhenk gazel vasfındadır. Ateş, beyitlerdeki sıralamalar dikkate alınarak şu unsurlara benzetilmiştir:

- 1.ateş - çiçek:** Âşığın yaralı gönlü ateş bahçesinin alevine benzeyen bir ateş çiçeğidir.
- 2.ateş - hortum:** Âşık, âhının rüzgârını ateşten bir hortuma benzetmiştir.
- 3.ateş - ağaç:** Kış meyhanesindeki meze ile ateş ağacı benzetmeli kullanılmış ve aynı zamanda ateş, ağaca benzetilmiştir.
- 4.ateş - aşk:** Âşık, kendini semendere benzetir ve ancak ateş kıvılcımlarında yaşayabileğini söyler.
- 5.kenar-ı ateş - subh-ı ıyş:** Tecellî, bu beyitte nida sanatını kullanarak, şarabı geceye; içkili bir gecenin ardından uyanılan sabahı da ateşin kenarına benzetmektedir. Bu beyitte ıyş u işret yeri olarak bilinen meclislere değinilmektedir. Klasik şiirin önemli unsurlarından biri olan meclisler, şairlerin bir araya gelip şiir okudukları, sohbet ettikleri ve eğlendikleri müzikli toplantılardır. Şairler bu meclislerden ilham alarak çok güzel şiirler yazmıştır. Klasik şiirde hem gerçek anlamda hem de mecaz anlamda kullanılan şarap, şairlerin hayal gücü nispetinde pek çok unsura benzetilmiştir. Tecellî de bu gazelinde şarabı geceye benzetmiş; şarap içilen bir gecenin sabahını da ateşin kıyısına benzetmiştir.

Klasik şiirde şarap mefhumu, herkesin meşrebine göre değişkenlik gösterir. Şarap kimisi için şişede, kimisi için gönülde, kimisi için de tekkededir. Dolayısıyla bu beyit farklı şekillerde yorumlanabilir. Gece, yalnızlık hissinin arttığı bir zaman dilimidir, bu zaman diliminde insanlar, meyden, şaraptan medet umar; ondan yarenlik bekler. Güneş olmadığı için geceleri sıcaklığın düştüğü ve insanların ısınma ihtiyacının arttığı herkesçe bilinir. Şarabın maddi ve manevi anlamdaki ısıtıcı etkisi göz önüne alındığında da şarabın gecenin soğukluğunu giderdiği

Turkish Studies

International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 10/12 Summer 2015

söylenbilir. Alkolün etkisinin azalması ve uykunun etkisiyle, içki içilen gecelerin sabahında sarhoşluğun izleri yavaş yavaş silinir. Tecellî de bu duruma atıfta bulunarak geceyi, ateşin kendisine; sabahı da ancak ateşin kenarına benzetmiştir. Gece şarapla birlikte yakıcıdır ve ateştedir; ıyş sabahı ise ateşin kenarındadır, ateş kadar yakıcı değildir; ancak kısmen de olsa yakıcı özelliğe sahiptir. Şarap ve ateş arasındaki ilişki, İslamiyet'te içkinin haram olarak kabul edilmesiyle de ilgilidir. İslam inancına göre günahkârlar cehenneme gidecektir ve cehennem ateştedir. Şair de bu inanca telmihte bulunarak ıyş sabahını ateşin kenarına benzetmiştir. İnsan, içki içilen günlerin sabahında ateşin içinde değilse de ateşin kenarındadır. Yoğun anlamlar içeren bu beyit, hem klasik Türk edebiyatındaki beyitlerin çok katmanlı yapısını göstermekte hem de ateş mazmununun çok değişik şekillerde kullanılabileceğine örneklik etmektedir.

Sonuç

Din, tarih, siyaset, halkbilimi, felsefe, psikoloji, sosyoloji gibi disiplinlerden yararlanarak üretilen ve çok katmanlı bir yapıya sahip olan edebiyat metni, farklı okumalara açıktır. Bu açıklıktan hareketle, bu çalışmada, ateşe dair tarihsel, toplumsal ve psikolojik temelli inançlar hakkında bilgi verilmiş; ateş mazmununun klasik Türk edebiyatındaki kullanımlarına değinilmiş ve mazmun kavramı baz alınarak ateş mazmunu ekseninde bir Tecellî Dîvânı okuması yapılmıştır. Bu okuma sonucunda, ateş kavramının, Tecellî'nin şiirlerinde zengin bir kullanım alanına sahip olduğu görülmüştür.

Sebk-i Hindî akımının etkisinde kalan Tecellî'nin, ateş mazmununu sık kullanması tesadüfî değildir. Sebk-i Hindî şiirinde büyük bir önemi haiz olan kırmızı renk ve ateş, bir Sebk-i Hindî şairi olan Tecellî'nin şiirlerinde de doğal olarak ön plana çıkmıştır ve Tecellî, şiirlerinde kırmızıyı doğrudan ya da dolaylı olarak başarılı bir şekilde kullanmıştır. Kesif bir hayal dünyası yaratma konusunda büyük çaba gösteren ve kısmen başarı sağlayan Tecellî'nin, ateş konusunda daha çok aşk ateşini ele aldığı ve âteşin sözcüğünü âdeta bir leit-motif gibi kullanarak kendi şiir dilini yarattığı tespit edilmiştir.

KAYNAKÇA

- AKÜN, Ö. F. (1994). Divan edebiyatı. *Türkiye diyanet vakfı İslam ansiklopedisi* içinde (C.IX, s. 389-427). İstanbul: TDV Yayınları.
- ASIM. M. (1305). *El-okyanusu'l basit fî tercümetü'l kamusu'l-muhit*. İstanbul: Cemal Efendi Matbaası.
- AYVANSARAYÎ, H. H. (1985). *Mecmuâ-i tevârih* (Haz. F. Ç. Derin - V. Çubuk). İstanbul: Edebiyat Fakültesi Basımevi.
- BACHELARD, G. (1995). *Ateşin psikanalizi* (Çev. A. Yiğit). İstanbul: Bağlam Yayınları.
- BELİĞ, İ. (1985). *Nuhbetü'l-âsâr lî zeyl-i zübdetü'l-eş'âr* (Haz. A. Abdülkadiroğlu). Ankara: Gazi Üniversitesi Eğitim Fakültesi Yayınları,
- ÇAVUŞOĞLU, M. (1984). Mazmun. *Türk Dili*, XLVIII, 388-389.
- DENİZ, S. (2005). Şairlerin gizli dili: mazmun. E. Şahin & E. G. Naskali (Ed.), *Kültür tarihimizde gizli diller ve şifreler içinde sessiz anlatım* içinde (s. 207-219). İstanbul: Picus Yayınları.
- DENİZ, S. (2006). Tecellî'nin iki beyti üzerinde Sebk-i Hindî ile ilgili yorumlar. M. Çakır & H. Koncu & H. Aynur (Ed.). *Sözde ve anlamda farklılaşma: Sebk-i Hindî* içinde (s. 90-101). İstanbul: Turkuaz Yayınları.
- DENİZ, S. (2005). *Tecellî ve divânı*, İstanbul: Veli Yayınları.

Turkish Studies

International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 10/12 Summer 2015

- DEMİREL, Şener (2000), "Ateş Redifli İki Matla Beytinin Karşılaştırmalı Tahlil Denemesi", Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, C. 10, Sayı 2, s. 65-89.
- DEVELLİOĞLU, F. (2005). *Osmanlıca-Türkçe ansiklopedik lûgat*. İstanbul: Aydın Kitabevi.
- DONUK, S. (2012). Şerh-i Du'a-yı Kadeh ve Kadeh Duası Mazmunu, Turkish Studies - International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic Volume 7/4, Fall 2012, p. 1599-1629, 10.7827/TurkishStudies.3985, ANKARA-TURKEY
- DURKAYA, H. (2013). Metinlerarasılık ve Karşılaştırmalı Edebiyat Bağlamında Bülbül Mazmunu ve Mehmet Akif Ersoy'un Bülbül Şiiri, Turkish Studies - International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic Volume 8/13 Fall 2013, p. 847-856, 10.7827/Turkish Studies.5853, ANKARA-TURKEY
- ERCAN, Ö. (2013). Sebk-i Hindi Tesirinde İki Şair: Şeyh Galib ve Safi, Turkish Studies - International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic Volume 8/9 Summer 2013, p. 1413-1440, ANKARA-TURKEY
- GALİB, Ş. (1994). *Dîvân* (Haz: Muhsin Kalkışım). Ankara: Akçağ Yayınları.
- LEVEND, Â. S. (1980). *Divan edebiyatı, kelimeler ve remizler, mazmunlar ve mefhumlar*, İstanbul: Enderun Kitabevi.
- MENGİ, M. (2000). Mazmun üzerine düşünceler. *Divan şiiri yazıları* içinde. Ankara: Akçağ Yayınları.
- MENZUR, İ. (1994). *Lisanü'lArab*, Beyrut.
- NACİ, M. (1996). *İstilahat-ı edebiyeye* (Haz. Saraç, M. A. Y.) İstanbul: Risale Yayınları.
- OKAY, O. (1983/3). Şairin karnındaki mana. *Yönelişler*, 23-24, 43-45.
- ONAY, A. T. (1992). *Eski Türk edebiyatında mazmunlar ve izahı* (Haz. Cemal Kurnaz). Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- PALA, İ. (2008). *Dört güzeller, toprak, su, hava, ateş*. İstanbul: Kapı Yayınları.
- PALA, İ. (1999). Mazmunun mazmunu (Haz. M. Kalpaklı). *Osmanlı Divan Şiiri üzerine metinler* içinde (s. 399-402). İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- PALA, İ. (2005). *Ansiklopedik Divan Şiiri sözlüğü*. İstanbul: Kapı Yayınları.
- SAFÂÎ, (2005). *Tezkire-i Safâî* (Haz. Pervin Çapan). Ankara: AKM Başkanlığı Yayınları.
- SALÂHÎ, M. (1313). *Kamus-ı Osmani*. İstanbul: Mahmud Bey Matbaası.
- SAMİ, Ş. (1978). *Kamus-ıTürki*. İstanbul: Çağrı Yayınları.
- TUMAN, M. N. (2001). *Tuhfe-i Nâilî* (Haz. C. Kurnaz - M. Tatçı). Ankara: Bizim Büro Yayınları.
- UÇAR, Ş. (1993'ten ayırmasım), Ma'nâ ve mazmûn, *Türkiye Kültür ve Sanat Yıllığı*, 1993'ten ayırmasım.

Citation Information/Kaynakça Bilgisi

YAZGAN USLU, N., (2015). “Tecellî Dîvânı’nda Ateş Mazmunu / The Fire Poetic Theme In Tecelli’s Diwan”, *TURKISH STUDIES -International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic-*, ISSN: 1308-2140, (Prof. Dr. Şefik Yaşar Armağanı), Volume 10/12 Summer 2015, ANKARA/TURKEY, www.turkishstudies.net, DOI Number: <http://dx.doi.org/10.7827/TurkishStudies.8635>, p. 1231-1242.

Turkish Studies

International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 10/ 12 Summer 2015

